

<http://doi.org/10.31861/pytlit2023.107.080>

УДК 81'23: 821.133.1-3(09)

ЕПІСТОЛЯРНИЙ РОМАН В КЛАСИЦІ ЛІТЕРАТУРИ: ПРЕЦЕДЕНТ «ПОРТУГАЛЬСЬКИХ ЛИСТІВ» ГІЄРАҒА ТА «ЛИСТІВ ПЕРУАНКИ» Ф. ДЕ ГРАФІНЬІ

Юлія Павленко

orcid.org/0000-0003-4157-2550

pavlenkoyulia1@gmail.com

Докторка філологічних наук, доцентка

Кафедра теорії та історії світової літератури

Київський національний лінгвістичний університет

Вул. Велика Васильківська, 73, 03680, м. Київ, Україна

Анотація. Динаміка перебування тексту в колі класики літератури стає зрозумілою лише з часом: досвід епістолярних романів епохи Просвітництва (та його пролегомени) дуже показовий з багатьох аспектів літературного виробництва. «Португальські листи» ГієраҒа (друга половина XVIII ст.) та «Листи перуанки» Ф. де Графіньї (середина XVII ст.) пропонують матеріал для осмислення механізмів позачасового успіху роману. Ці тексти зазнали протягом історії і потужного визнання, і забуття, і перевідкриття. Від історії створення, жанрового канону, літературного процесу до системи мотивів, риторики, фігур і метафор – усе в цих творах складає калейдоскоп найширшого читацького зацікавлення. Позалітературні чинники та внутрішньотекстові механізми двох романів ГієраҒа та Ф. де Графіньї разом проливають світло на секрет потужності твору у контексті класики літератури. Водночас спонукають перевірити суть таких категорій, як авторська містифікація, фікційність, міметичність у комунікаційній арці художнього твору. В статті висвітлено ці питання, що дозволяє ввести «Португальські листи» ГієраҒа та «Листи перуанки» Ф. де Графіньї у коло актуальних питань сучасного літературознавства за заповнити лакуну в українських літературних студіях навколо теми становлення, розквіту та потужності епістолярного жанру в історії французької літератури.

Ключові слова: епістолярний роман; містифікація; бестселер; французька література; ГієраҒ; Ф. де Графіньї.

У наш час питання літературного виробництва дедалі частіше відіграють сутнісну роль у потрактуванні місця та статусу певного тексту, творчості певного письменника. Бестселер як явище вже не перший рік перебуває у фокусі літературознавчих студій, що відкривають свої межі назустріч соціології, історії, маркетингу, політології тощо. Погляд на питання місця та популярності роману в історії літератури дозволяє увиразнити значення впливу читацької рецепції на формування бестселеру та його забуття. Мімезис-III, за Полем Рікером (Ricoeur 1984), є, як відомо, динамічною категорією, що змінюється в часі. Будучи включеною у герменевтичну арку художнього твору, мімезис-III (діалог зовнішнього реципієнта, об'єктивної реальності певного часу з текстом) безпосередньо впливає на потрактування роману. XVIII століття, що стало епохою «винайдення роману», особливо цікаве з точки зору впливу мімезису-III, позаяк із позиції сьогодення ми можемо аналізувати динаміку цієї категорії. Водночас теорія мімезису Поля Рікера, спроектована на комунікативну арку художнього твору, увиразнює взаємозумовленість або двоспрямованість впливів: твору – читачів певного часу як носіїв культурно-історичного коду. Досліджувати виключно вплив рецептивного кола певного тексту на популярність чи забуття твору з точки зору літературознавчих студій нашого часу нелогічно, але цілком можливо у площині суміжних наук (тієї ж соціології літератури або маркетингових стратегій книжкового ринку). Натомість мімезис-II (зосередження на текстовій реальності) дозволяє проявити механізми впливу на читача, що мають місце у дієзезі художнього твору незмінно, проте з різних причин можуть не відчитуватися у певні історичні періоди. Декільком текстам XVII–XVIII століття у французькій літературі випала дуже цікава історія, що не лише дозволяє наблизитися до розуміння зв'язку літературного процесу з позалітературними явищами, а й відкрити нові сторони в антропологічній лабораторії літератури, спростовуючи думку про очевидність її буття. У цій статті дослідницька увага звернена на два тексти з класики французької літератури: «Португальські листи» Гійєрага та «Листи перуанки» Ф. де Графіньї. З різних причин вони утворили оригінальний прецедент, що дозволяє виявити систему актуальних питань для розуміння такого

неоднозначного феномену, як місце художнього тексту в класиці літератури.

Франсуаза де Графіньї, як і Мадам Ріккобоні, пройшла шлях від визнання своєї творчості у XVIII ст., через забуття майже на 150 років, до повторного відкриття літературною критикою у XX ст. Віконт де Гієраґ, навпаки, чекав свого визнання як автора фікційного твору «Португальські листи» майже три століття. Сучасне французьке літературознавство перевідкриває тексти «Португальські листи» Гієраґа, «Листи перуанки» Ф. де Графіньї та скеровує на них увагу в нових тематичних ракурсах. Вивільненню з чистилища літературної пам'яті сприяли розвиток гендерних, фемінічних студій, посилення уваги до феномену письма про себе (епістолярію та роману, художній простір якого визначено роботою письма героя-оповідача). В українському літературознавстві творчість указаних авторів залишається не дослідженою, водночас питання, що виходять на поверхню завдяки їх аналізу, входять до актуального стану зацікавлень літературознавчих студій. Дослідження, представлене у цій статті, вводить у аналітично-критичну площину українського літературознавства прецедент літературного виробництва двох класиків французької літератури: віконта де Гієраґа та Франсуази де Графіньї. Мета статті полягала у висвітленні комплексу фігур і прийомів художнього твору («Португальських листів» Гієраґа та «Листів перуанки» Графіньї), що стають запорукою вписування тексту в канон епістолярного жанру та ширше – в класику літератури. Стаття виступає продовженням дослідження Павленко Юлії, представленого у монографії «Чорнильна історія. Письмо про Себе фікційного суб'єкта (на матеріалі французького роману XVIII – початку XXI століть)» (Павленко 2018), у якому твори «Португальські листи» Гієраґа, «Листи перуанки» Ф. де Графіньї згадувались у контексті історичного вектора письма про себе героїв французької літератури. Водночас фігури та прийоми аналізованих творів, що дозволили цим текстам витримати випробування часом та заслужити нове народження у наш час, не розкривалися.

Нові ключі до прочитання літератури XVIII ст. формує переплетення різних традицій критичного дослідження. У статті використані генетичний метод, що, поєднуючись із методом

структурного аналізу, виходить за його традиційні рамки; метод тематичної критики, в якому формалістський підхід до аналізу роману об'єднується з історичним (ідеться про визначення специфіки певного періоду романного жанру, коли цей жанр прагне автономії та закріплює своє місце в літературній системі), філософським та культурним (виявлення системи мовлення та дискурсивності) методами. Щоб назвати інструменти аналізу та текстові операції, згідно з Ж. Германом, запропоноване у статті дослідження вдається до метафор (залишаючись при цьому в руслі тематичної критики та визначаючи герменевтичні передумови аналізу). Запропоноване у статті дослідження спирається на положення праці Жана Германа «Генетичний наратив XVIII століття» (Herman 2009) та наукові розвідки сучасних французьких літературознавців, дискурсивні поля яких розгортаються навколо Гієрага, Графіньї.

Габріель-Жозеф Гієраг, справжнє ім'я Габріель-Жозеф де Ляван, був власником газети, секретарем палати кабінету міністрів (1669–1673), послом у Туреччині та особистим секретарем Людовика XIV та принца Конті. «Португальські листи» стали другим його твором, що був представлений публіці в маленькій паризькій книгарні, але майже миттєво досяг популярності, навіть мав велику кількість піратських копій. Протягом року після виходу у світ з'явилося п'ять різних видань у Франції та Нідерландах. Щоб задовольнити читацький попит, протягом п'яти наступних років було випущено двадцять одне видання, до початку XVIII ст. – сорок дев'ять, а на початок XIX ст. – вісімдесят одне. Твір став не лише моделлю любовного листа, а й зразком мистецтва кохати. Стендаль у «Житті Россіні» писав: «треба любити, як португальська черниця, і з тією полум'яною душею, про яку вона залишила такий яскравий слід у своїх безсмертних листах» (Stendhal 2010). Успіх «Португальських листів» пояснюється очевидною літературною якістю, а також таємницею, яка довгий час оповивала цей твір. Відомо, що друзями письменника були Расін, Буало, мадам де Савіньє, але і в їхніх листах немає згадок про імітацію автора листів португальської черниці. Друзі підтримали авторський хід Гієрага, який, займаючи близьке місце до короля, не міг вчинити інакше, як вдати із себе перекладача. Власне, перекладачем його назвати можна досить

умовно (за відсутності визначення ролі): у передмові зазначено, що перекладач невідомий, а неназваний хтось із великим зусиллям знайшов цей текст. У французькій літературній критиці прийнято оперувати амплуа автора та перекладача у розв'язанні дискусійної ситуації навколо твору. Перше видання було взагалі анонімним, ім'я Гієрага виникло згодом у паратексті, зверненні-поясненні до читача. Лише в середині ХХ ст. було доведено Лео Шпітцером, а потім Жаком Ружо авторство «Португальських листів». До цього часу панувала думка, що так пристрасно може писати виключно жінка. Втім порівняльний аналіз кореспонденції Габрієля-Жозефа де Лявана та листів португальської монахині виявили очевидні збіги.

«Португальські листи» Гієрага спонукають порушити питання містифікації, що відхиляється від норми, яка імітує певні очікування. Така літературна ситуація ніколи не визнавалася як самостійний жанр, навіть зазнавала нищівної критики. Серед останніх випадків можна згадати скандал із вигаданою біографією Доржа Бату (автора «Франчески, повелительки траєкторії», «Таємниці старого Лами», «Моцарта 2.0», «Коко 2.0»): захоплена його романами читацька аудиторія нашого часу виявилася не готовою пробачити фальсифікацію біографічних даних. Читачі визнали себе обдуреними, а авторську стратегію літературного виробництва назвали звичайнісіньким обманом. Яка доля чекає на успіх романів Доржа Бату за таких обставин, ми можемо перевірити часом, а для орієнтації в прогнозах та глибшого розуміння природи цієї літературної ситуації вочевидь стане в пригоді досвід «Португальських листів» Гієрага.

Містифікація, що збуджує читацьку увагу, виступає вагомим дієвим інструментом у залученні твору до авангарду літературного процесу, водночас останній теж змінюється під впливом часу та здатен спонукати до переоцінки суті гри автора з текстом. Тож ситуація містифікації не була оцінена належно як прийом літературного виробництва, підпадаючи під вплив позалітературних чинників. Другорядний характер жанру містифікації виявлявся ще більш виразно, коли ці тексти базувалися на симулякрі перекладів. «Португальські листи» Гієрага зайняли одне з ключових місць в історії цього явища. Коли реальний біографічний автор фікційного

твору позиціонує себе в амплу перекладача, його твір пропонує сприймати себе як такий, що підпадає під традиційно допоміжну практику до буття-роботи тексту. Справжня естетична якість твору виявляється зав'язаною на цій проблемі. Гієраг, за традицією французьких мемуарів XVII ст. (в яких питання фікційності не отримало легітимності, натомість свідчення реального зв'язку автора твору з героєм виступало запорукою визнання (Павленко 2018)), задекларував себе як перекладача листів португальської монахині. Інсценування (маска перекладача) має місце в паратексті та визначає вектор рецептивної естетики, водночас запускаючи невидимий для профанного читача механізм авторської гри. Перше рецептивне коло «Португальських листів» підписало пакт, за яким твору було відмовлено у фікційності, а Гієрагу – в авторстві. Цю ситуацію неможливо оцінювати з позиції «виграв – програв», позаяк відсутність твору «Португальські листи» в списку епістолярних романів кінця XVII ст. не завадила йому вплинути на розуміння історії становлення письма про себе фікційного суб'єкта, а з часу повернення авторських прав та легалізації художньої природи тексту (на противагу документальності) ще й пролити світло на феномен особистісного письма як виміру конструювання ідентичності особистості. Тож, незважаючи на те, що псевдопереклад наразі мало досліджений, містифікація, пов'язана з ним, не стосується галузевої чи вторинної сфери літературного виробництва.

Перекладознавство здебільшого розвивалося через дослідження «справжніх» перекладів, натомість питання, які порушує псевдопереклад, сягають суті визначальних апорій практики письма. Фальсифікований переклад виступає у випадку «Португальських листів» симулякром, завдяки якому робота особистісного інтимного письма надається процедурі читання. Псевдопереклад встановлює удаваний зв'язок між нібито базовим оригіналом та репрезентованим твором, що представляється на публіку як переклад іншою мовою. Таким чином, псевдопереклад запрошує до спільного сумніву щодо специфічної текстової конфігурації, яку становить переклад, а також її використання в контексті легітимізації сценографії (що нібито має місце під час вкладання почуттів, імпульсів внутрішнього світу героїні, португальської монахині, у письмо). Автор самоусунувся у такому типі містифікації, не кинувши на

текст негативної тіні – це й дозволило «Португальським листам» виконати своє ігрове покликання, засноване на зміні статусу твору.

Написаний у 1669 році твір «Португальські листи» Гієрага запустив розгортання моделі епістолярного дискурсу покинутої жінки, варіаціями на яку стала серія романів французької літератури, починаючи з «Листів Фанні Батлер» (1757) мадам де Ріккбоні. Твір Гієрага однозначно виділяється на тлі літератури другої половини XVII ст. – автоматичне зачислення його до корпусу епістолярних романів французької літератури часто пов'язане з нехтуванням цією особливістю. Текст «Португальських листів» створено до активного руху письма героя-просвітника, і на цьому варто наголошувати. Автор пожертвував елегантністю (відійшов від норм організації тексту свого часу) заради експресивності та природності, віддав перевагу спонтанності перед академізмом. З-під пера письменника-чоловіка постала героїня «зраджена», «нещасна», «приголомшена» – вона представила себе відверто, без жодних масок, виписала своє кохання з фатальною прихильністю до чоловіка (французького офіцера), який покинув її через службовий обов'язок. Усього п'ять листів, але їх потужність експлікована наповну. Риторичний арсенал пристрасті формують гіперболи, антитези, питання про романтичне майбутнє, вигуки про муки, яких зазнає Маріанна, недосконалий підрядний зв'язок у синтаксисі та осмисленні стосунків, власного «Я»: «Я б краще була нещасною, люблячи вас, ніж ніколи не бачити вас...». Бурхлива пристрасть досягає свого апогею в третьому листі, лексичне поле якого сповнене словами «біль», «тривога», «страждання», «плакати», «прикро», «обмеження». Змішуються любов і страждання, а на перший план виходить біль. У письмі Маріанни яскраво видно творення власної індивідуальної мови, в якій знаходить вираження внутрішній світ героїні (наприклад, оксюморон: «холодність твоєї пристрасті» (Guilleragues 1876)).

Залишені без відповіді перші листи суттєво змінюють риторику у фінальних листах – від гіпотетичного (відкладеного) діалогу, закріпленого за жанром епістолярію, Маріанна переходить до автокомунікації. Лист відкриває непередбачену своєю жанровою природою потужність, запускаючи плекання «Я» героїні-оповідачки. Усе це стає можливим саме завдяки ресурсам

особистісного письма як естетичної діяльності суб'єкта. Чи входили ці питання до авторської стратегії Гієрага, ми не дізнаємось, але запит сучасності до практики письма про *Себе* відкриває сутнісні характеристики, властиві листам португальської черниці (фікційної героїні), що вказують на потужність цієї практики у роботі суб'єкта зі своїм внутрішнім світом.

Дискурс кохання продовжує виступає магнітом для сучасного читача і дослідника до «Португальських листів». Тема кохання супроводжує історію літератури від початку і, попри тисячолітній поступ художнього письма, залишається загадкою. Для сучасної людини таємниця щасливого кохання продовжує бути актуальною. Як показує Ален Бадью в есе «Хвала любові», заклики, якими рясніють сучасні міста, на кшталт «Пізнай любов без випадковостей!», «Ви можете закохатися, не закохуючись!», «Ви можете закохатися без страждань!» – засвідчують актуальність безпекової концепції «любові» (Бадью 2012). За листами Маріанни з тексту Гієрага закріпилася песимістична концепція кохання, що має виразні паралелі з поглядами Ларошфуко на любов, неабияк популярними на рубежі XVII–XVIII ст. За Ларошфуко, любов виникає через брак щирості та непорозуміння, паралель цій ідеї яскраво простежується в п'ятому листі Маріанни: «не любити сильно, в любові – це вірний спосіб бути коханим», «потрібна хитрість, щоб зробити себе коханим» («Португальські листи»). Героїня Гієрага дорікає собі у добросовісності. Маріанна порівнює своє почуття, поведінку та коханого, якого і слід пропав, – у цих роздумах, які вже мало нагадують лист, починає виринати фігура іронії як свідчення аналітичного погляду героїні на себе. Вона порівнює стосунки кохання з грою в дурнів, створеною суперечностями людської душі: «ми радше полюбимо тих, хто нас ненавидить, ніж тих, хто любить нас більше, ніж ми хочемо». Так наприкінці своєї роботи письма Маріанна утверджує власний висновок про те, що кохання – принципово егоїстичне почуття, адже «насолода кохання полягає в тому, щоб любити, і людина щасливіша від пристрасті, яку має, ніж від тієї, яку віддає» (вважав Ларошфуко (Luoni 2005), «Я відчула, що ти мені менш дорогий, ніж пристрасть» (Guilleragues 1876), – підсумовує героїня-оповідачка «Португальських листів».

Мотив зраженого кохання розгортається і в «Листах перуанки» Франсуази де Графіньї. Втім у цьому тексті він цікавий не риторикою пристрасті (яка тут відсутня взагалі), а як привід звернення уваги героїні на *Себе*. А також дозволяє порушити питання про справжність почуттів, про залежність стосунків від зовнішніх обставин. Цей комплекс питань з тематичного кола дискурсу кохання входить до вічних питань, з якими працює література. Тож текст, що вміщає їх, набуває потенційної можливості бути включеним до класики літератури.

Франсуаза де Графіньї була однією з найвідоміших письменниць XVIII ст. Вершиною її слави вважають 1752 рік: було опубліковано друге видання «Листів перуанки». Попри схвальні відгуки читацької аудиторії про першу версію роману, письменниця все ж переглянула текст та внесла суттєві правки: не лише додала нові листи героїні, а й підкреслила критику тогочасного суспільства з точки зору жінки. Того ж року мадам де Графіньї перевидає також п'єсу «Сені», що вважається однією з найпопулярніших сентиментальних комедій жінки-автора, представлених у *Comédie Française*. Салон мадам де Графіньї процвітав. Письменниця також вела активне листування, що набуло слави унікального свідчення про культурне життя Франції середини XVIII ст., репрезентації оригінального уявлення про літературу. Попри шалену популярність свого часу, Франсуази де Графіньї не судилось бути зарахованою до класиків Просвітництва у рецепції XIX ст. і навіть XX ст. Натомість майже через 250 років, після тривалого замовчування, важливість мадам де Графіньї знову визнана, а її роман «Листи перуанки» спричинює численні та різноманітні критичні тлумачення. На початку XXI ст. відбулася серія симпозіумів та конференцій в різних країнах світу, на яких експліковано багатогранність тематичних аспектів творчості Франсуази де Графіньї.

З «Португальськими листами» роман Франсуази де Графіньї пов'язує тема жіночої суб'єктивності. Як зазначав Філіп Солерс, апелюючи до мадам де Лафаетт: «жінка у XVII ст. могла існувати лише у монастирі або між чоловіком та матір'ю» (Sollers 2014). На перший погляд, Гієраг підтверджує цей висновок. Однак при порівнянні дискурсу португальської черниці з мовленням героїнь навіть XVIII ст. стає очевидним, що статус черниці для Маріанни

з твору Гієрага – лише данина культурно-історичним реаліям того часу. «Черниця» Д. Дідро у цьому аспекті буде найбільш яскравим прикладом, але навіть у романі Лакло «Небезпечні зв'язки» Сесіль як вихованка монастиря надає хоч якусь інформацію про цей соціальний інститут. У своїх португальських листах дівчина ні словом не обмовиться про життя в монастирі: ані у контексті зумовленості свого становища, ані у фіналі свого письма як можливий порятунок від трагічної ситуації, спричиненої зрадженням коханням. Тож текст «Португальських листів» правомірно цікавий для феміністичних студій, адже став проявленням риторики жіночої пристрасності та процесу відкриття свого «Я» героїнею завдяки ресурсам письма. Естафету у цій тематичній площині у Гієрага перейняла Франсуаза де Графіньї. Мотив викрадення з рідної домівки (де, до речі, героїню чекало життя, подібне до застереження мадам де Лафаетт) виводить Зилію з роману Графіньї на новий рівень проявлення суб'єктивності. Історія героїні, привезеної з Перу до Франції, нічим не нагадує звичний контекст життя жіночих персонажів у французькому романі XVIII ст. Зилії не потрібно виконувати моральний обов'язок перед батьками (як героїні Руссо «Юлія, або Нова Елоїза»), керуватися добродієм розумом: поза соціальними обмеженнями вона, на відміну від інших героїнь того часу, залишається на одинці зі своїм «Я». До того ж, не опанувавши іноземну мову, не має зв'язку із соціумом як таким, що й зумовлює чимраз більший прояв автокомунікації в її письмі. Як бачимо, тексти Гієрага та Франсуази де Графіньї репрезентують історію жінки, унікальну для літератури періодів входження аналізованих творів у літературний процес – і цим закріплюють за собою місце в класиці літератури.

Метаморфози письма мають місце в обох текстах Гієрага та Франсуази де Графіньї. Маріанна з «Португальських листів» починає роботу письма із семантичним навантаженням звернення до коханого (відстроченого діалогу), а закінчує зосередженням на собі (близьким до інтимного щоденника). Зилія з «Листів перуанки» починала плести кіпу з яскравим метафоричним кодом пуповини з рідним домом, а після опанування французькою та переписом кіпу (що передбачало погляд збоку на власний внутрішній світ, відображений у вузликовому письмі, тобто включення позиції

позаперебування, необхідної для об'єктивної оцінки та пізнання) також вийшла на дискурс інтимного щоденника. Метаморфози письма героїнь висвітлили проявлення любові до себе на новому рівні. Робота письма, що привела до цього, виявилася зручною практикою, позаяк оминула глибоку борозну, прокладену Святим Августином в європейській культурі, для радикального протиставлення любові до Бога та самолюбства, вийшла за межі розмови про егоїзм та оминула закиди у марнославстві. Любов до себе героїнь Гієрага та Франсуази де Графіньї зажеврїла у фіналі їхньої естетичної діяльності та стала імпульсом до самоствердження. У цьому плані тексти «Португальських листів» та «Листи перуанки» викривають свою відповідність темам, ширшим за феміністичні студії.

Не менш потужні механізми, що стають запорукою закріплення тексту в каноні жанру, колі класичної літератури, криються на рівні дієгезису. На відміну від мотивів твору, які належать до рівня історії та прочитуються одразу завдяки своїй експліцитності, внутрішньотекстові механізми приховані від погляду звичайного читача та відкриваються лише у площині професійної літературознавчої інтерпретації. Проте це зовсім не означає другорядність їхнього впливу на успіх тексту. Навіть більше – забезпечуючи зв'язок форми та змісту, відношення рівня нарації до рівня дискурсу (за Ж. Женеттом), ці прийоми можуть мати безумовний вплив на реципієнта та не залежати від культурно-історичного контексту. «Будь-який твір, будь-який роман розповідає через мережу подій історію свого власного створення, свою власну історію», – зазначає Цветан Тодоров у «Літературі та значенні» (Todorov 1967). Саме це ми спостерігаємо у «Португальських листах» та «Листах перуанки» – історія тексту та доля героя взаємовіддзеркалюються. Цей феномен неочевидний, тому потребує додаткового пояснення.

У період між останньою чвертю XVIII та першими роками XIX століття ми відстежуємо прогресуючу автономізацію оповідної прози. Ж. Герман асоціює роман Просвітництва з образом дитини, розлученої з батьком. Метафора, як відомо, бере свій початок з «Федра» Платона та пов'язана з ідеєю про небезпеку використання письмового діалогу, позаяк, на відміну від усного мовлення, письмо

є мовою, позбавленою «допомоги свого батька» (Платон 2008). Епістолярні романи епохи Просвітництва безпосередньо зіштовхують читача та героя, історія походження якого зазвичай оповита таємницею. «Португальські листи» представляють саме таку історію героїні-оповідачки: адже все, що зовнішній реципієнт може знати про її життя, зводиться до соціального статусу – монахиня з Португалії. Не набагато більше пропонує читачу дізнатися про передісторію головної героїні Зилії і роман «Листи перуанки» Франсуази де Графіньї. Той факт, що напад конкістадорів відбувся у день посвяти Зилії в жриці храму сонця та її весілля з коханим, потрібен для вказівки на раптову, кардинальну зміну життя героїні. Проте ширшої інформативності він не несе. Тож героїні-оповідачки епістолярних текстів Гієрага та Ф. де Графіньї постають перед читачем у ролі сироти. Йдучи слідом платонівської метафори тексту-дитини, виявляємо, що й епістолярний роман входить у поле читацької рецепції саме у цій ролі. Тема сироти або знайденого епістолярію вписана в наративну структуру роману. Ж. Герман пропонує сприймати цих героїв невизначеного походження як метафори письма: «доля героя проливає світло на долю тексту, так само як історія тексту проливає світло на долю персонажа» (Zagaté 2010). Якщо прийняти цю гіпотезу, то саме у фабулі твору постає питання проблемного розпізнавання. Перешкоди, з якими стикається «знайдений» епістолярій або сирота, щоб бути прийнятим у суспільстві, можуть виглядати еквівалентними тим, з якими стикається текст, щоб бути прийнятим у дискурсивній системі. Історія адаптації Зилії («Листи перуанки») у французькому суспільстві корелює з її вузликовим письмом: прокладаючи навманя собі дорогу до єдино бажаної зустрічі з коханим, з яким героїня розлучена з дня нападу конкістадорів, Зилія зрештою переінтерпретовує лабіринт власного життя у шлях самопізнання.

Невизначене походження листування викриває брак надійності та довіри за аналогією до того, як дитина, чие походження невідоме або сумнівне, не може знайти своє місце в суспільстві. Щоб бути прийнятим без відомого походження, необхідно отримати легітимність: Гієраг усвідомлював це, тому вписав себе у дієгезис в ролі перекладача – безправного посередника між Маріанною,

фікційною авторкою португальських листів, та зовнішнім реципієнтом. Анонсує у паратексті свою причетність до листів Маріанни через роботу перекладача, Гієраг вписує себе у семантичне поле тексту-дитини в амплуа рятівника рукопису (листів португальської монахині), що був з неексплікованих причин полишеним авторкою (тобто португальською черницею). Читачу пропонується підписати романний пакт, за яким знайдені Гієрагом листи відокремлені від своєї авторки, надійність якої ніщо не може гарантувати. Тож прочитання твору «Португальські листи» у дискурсивному полі комунікативної арки епістолярного тексту-покинутої дитини (за Платоном) запускає розгалуження нових площин рецептивної естетики.

У XVIII ст. успіху роману мадам де Графіньї сприяла, зокрема, гра з горизонтом очікування читача, точніше, його зрада. Частині реципієнтів епохи Просвітництва, як зауважує Дж. Герман (Herman 2009), було не зрозуміло, чому перший коханий героїні не повертається до неї. Зміст розказуваної в романі історії менше підпорядковувався імперативам правдоподібності, повазі до горизонту очікування, натомість визначався формою твору, історією становлення тексту. Зилія представляє себе перекладачем перших сімнадцяти листів, які вона написала, точніше сплела у формі кіпу дорогою від батьківщини до Франції, доки не вивчила французької. Додаткове семантичне значення цієї естетичної роботи героїні-оповідачки розкривається під час потрактування перекладу Зилії як перекомпонування, переписування. Адже стає зрозуміло, що, сплітаючи кіпу, вона була максимально чуттєвою, а під час перекладу набуває можливості позаперебувати до себе колишньої, аналізувати себе, що відкриває шлях самопізнання, становлення власної особистості та відкриття свого «Я». Вона присвячує себе цій роботі після всіх пригод, коли вже знає про неправну розлуку. Кіпу, символ нерозривного вузла, змінив Зилії союз, в якому вона планувала жити, стає водночас ниткою Аріадни у лабіринті самопізнання. Завершення роману не могло бути інакшим, підтвердивши горизонт очікування першого рецептивного кола, твір би канув у забуття історії. Натомість роман засвідчив, що історія книги невіддільна від бажання персонажа переродитися завдяки ресурсам письма, пережити безповоротно зруйнований союз з Азою

та відродити *Себе*. Тож роман мадам де Графіньї спростовує концепцію літературного тексту як промови, репрезентуючи замкненість на собі та прирікаючи реципієнта на рух у глибину процесу самопізнання – вічної теми, що долає випробування часом.

Героїні-оповідачки, що виступили в ролі суб'єктів письма у текстах «Португальські листи» Гієрага та «Листи перуанки» Ф. де Графіньї, відкривають нових себе – так і їхні епістолярні романи перероджуються феніксом у світлі антропологічних пошуків початку ХХІ ст. Відновлення платонівської метафори в епістолярному романі порушує питання про романний дискурс та його визнання в класичну епоху, зокрема, про визнання фікційної природи художнього твору. Проведене дослідження засвідчило, що з глибинним ігровим началом, лише частково продиктованим авторськими стратегіями, на перший погляд прості твори Гієрага та Франсуази де Графіньї відгукуються на запит антропологічної лабораторії літератури нашого часу комплексом актуальних питань. А історія з динамікою їхнього місця в класиці літератури стає багато в чому індикатором для прогнозування статусу сучасних текстів у літературному процесі.

Бадью, А. (2012). Хвала любові. Пер. з фр. А. Рєпи. *ПроSTORY*, № 5, с. 4–13.

Павленко, Ю. (2018). *Чорнильна історія. Письмо про Себе фікційного суб'єкта (на матеріалі французького роману XVIII – початку ХХІ століть)*. Київ : Видавничий центр КНЛУ, 416 с.

Платон (2008). Федр. Пер. з давньогр. Й. Кобова. В: Платон. *Діалоги*. Харків : Фоліо, с. 237–304.

Guilleragues (1876). *Lettres portugaises*. Paris : Librairie des bibliophiles, 95 p. URL: https://fr.wikisource.org/wiki/Lettres_portugaises_traduites_en_fran%C3%A7ais (дата звернення: 31.03.2023).

Herman, J. (2009). *Le Récit génétique au XVIIIe siècle*. Oxford : Voltaire Foundation, SVEC, 258 p.

Deloffre, F. (1991). Guilleragues et les Lettres portugaises, ou de l'œuvre à l'auteur. *Littératures classiques*, no. 15: Romanciers du XVIIe siècle, p. 259–270. <https://doi.org/10.3406/licla.1991.1304>

Deloffre, F. et Rougeot, J. (1968). Les « Lettres Portugaises », miracle d'amour ou miracle de culture. *Cahiers de l'Association internationale des études françaises*, no. 20, p. 19–37. <https://doi.org/10.3406/caief.1968.896>

- Graffigny, Fr. de (1747). *Lettres d'une Péruvienne*. Paris : A Peine, 337 p. URL: https://fr.wikisource.org/wiki/Lettres_d%E2%80%99une_P%C3%A9ruvienne (дата звернення: 31.03.2023).
- Luoni, Fl. (2005). La passion de l'amour chez La Rochefoucauld et la La Bruyère. *Versants : revue suisse des littératures romanes = Rivista svizzera delle letterature romanze = Revista suiza de literaturas románicas*, Band 49, S. 33–48. <http://doi.org/10.5169/seals-269574>
- Ricoeur, P. (1984). *Temps et récit*. T. 2: La configuration dans le récit de fiction. Paris : Éditions du Seuil, 1984, 237 p.
- Stendhal (2010). *La vie de Rossini*. T. I. Project Gutenberg. URL: <https://www.gutenberg.org/cache/epub/30977/pg30977-images.html> (дата звернення: 31.03.2023).
- Sollers, Ph. (2014). Une princesse de rêve. *Le Nouvel Observateur*, 5 juin, no. 2587. URL: <http://www.philippesollers.net/une-princesse-de-reve.html> (дата звернення: 31.03.2023).
- Todorov, Tzv. (1967). *Littérature et signification*. Paris : Larousse, 119 p.
- Zagamé, A. (2010). Comment le roman s'invente au XVIII^e siècle. *Acta fabula*, vol. 11, no. 3. <https://doi.org/10.58282/acta.5592>

**THE EPISTOLARY NOVEL IN THE CLASSICS OF LITERATURE:
THE PRECEDENT OF THE “PORTUGUESE LETTERS”
BY GUILLERAGUES AND THE “LETTERS FROM A PERUVIAN”
BY F. DE GRAFFIGNY**

Yuliia Pavlenko

orcid.org/0000-0003-4157-2550

pavlenkoyulia1@gmail.com

Department of Theory and History of World Literature

Kyiv National Linguistic University

73 Velyka Vasylkivska Str., 03680, Kyiv, Ukraine

Abstract. The dynamics of the text's stay in the circle of literary classics becomes clear only over time: the experience of epistolary novels of the Enlightenment is very indicative of many aspects of literary production. “Portuguese Letters” by Guilleragues (second half of the XVIIth century) and “Letters from a Peruvian” by F. de Graffigny (middle of the XVIIIth century) offer material for understanding the mechanisms of the novel's timeless success. These texts have experienced powerful recognition, oblivion, and rediscovery throughout history. From the history of creation, genre canon, literary process to the system of motives, rhetoric, figures, and metaphors – everything in these works is a kaleidoscope of the widest readership. The extra-literary factors and intra-textual mechanisms of the two novels by Guilleragues and F. de Graffigny together shed

light on the secret of the power of the work in the context of the classics of literature. At the same time, they encourage us to check the essence of such categories as author's mystification, fictionality, mimeticity in the communication arch of an artistic work. The article reveals these questions, which allows us to introduce the "Portuguese Letters" of Guilleragues and the "Letters from a Peruvian" by F. de Graffigny into the circle of current issues of modern literary studies to fill the gap in Ukrainian literary studies around the theme of the formation, flowering, and power of the epistolary genre in the history of French literature.

Keywords: epistolary novel; hoax; bestseller; French literature; Guilleragues; F. de Graffigny.

References

- Badiou, A. (2012). Khvala liubovi [In praise of love]. *ProSTORY*, no. 5, pp. 4–13. (in Ukrainian).
- Pavlenko, Yu. (2018). *Chornyl'na istoriia. Pys'mo pro Sebe fiktsiinoho subiekta (na materialii frantsuz'koho romanu XVIII – pochatku XXI stolit')* [Ink History. Self-writing of Fictional Subject (based on the material of the XVIII – early XXI century French novel)]. Kyiv : Vydavnychiy tsentr KNLU. 416 p. (in Ukrainian).
- Plato (2008). Fedr [Phaedrus]. Translated from the Ancient Greek by J. Kobiv. In: Plato. *Dialohy*. Kharkiv : Folio, pp. 237–3074. (in Ukrainian).
- Guilleragues (1876). *Lettres portugaises*. Paris : Librairie des bibliophiles, 95 p. URL: https://fr.wikisource.org/wiki/Lettres_portugaises_traduites_en_fran%C3%A7ais (accessed: 31.03.2023).
- Herman, J. (2009). *Le Récit génétique au XVIIIe siècle*. Oxford : Voltaire Foundation, SVEC, 258 p.
- Deloffre, F. (1991). Guilleragues et les Lettres portugaises, ou de l'œuvre à l'auteur. *Littératures classiques*, no. 15: Romanciers du XVIIe siècle, p. 259–270. <https://doi.org/10.3406/licla.1991.1304>
- Deloffre, F. et Rougeot, J. (1968). Les « Lettres Portugaises », miracle d'amour ou miracle de culture. *Cahiers de l'Association internationale des études françaises*, no. 20, p. 19–37. <https://doi.org/10.3406/caief.1968.896>
- Graffigny, Fr. de (1747). *Lettres d'une Péruvienne*. Paris : A Peine, 337 p. URL: https://fr.wikisource.org/wiki/Lettres_d%27une_P%C3%A9ruvienne (accessed: 31.03.2023).
- Luoni, Fl. (2005). La passion de l'amour chez La Rochefoucauld et la La Bruyère. *Versants : revue suisse des littératures romanes = Rivista svizzera delle letterature romanze = Revista suiza de literaturas románicas*, Band 49, S. 33–48. <http://doi.org/10.5169/seals-269574>
- Ricoeur, P. (1984). *Temps et récit*. T. 2: La configuration dans le récit de fiction. Paris : Éditions du Seuil, 1984, 237 p.

- Stendhal (2010). *La vie de Rossini*. T. I. Project Gutenberg. URL: <https://www.gutenberg.org/cache/epub/30977/pg30977-images.html> (accessed: 31.03.2023).
- Sollers, Ph. (2014). Une princesse de rêve. *Le Nouvel Observateur*, 5 juin, no. 2587. URL: <http://www.philippesollers.net/une-princesse-de-reve.html> (accessed: 31.03.2023).
- Todorov, Tzv. (1967). *Littérature et signification*. Paris : Larousse, 119 p.
- Zagamé, A. (2010). Comment le roman s'invente au XVIII^e siècle. *Acta fabula*, vol. 11, no. 3. <https://doi.org/10.58282/acta.5592>

Suggested citation

Pavlenko, Yu. (2023). Epistoliarnyi roman v klasytsi literatury: pretsedent "Portugal's'kykh lystiv" Giieraga ta "Lystiv peruanky" F. de Grafin'i [The Epistolary Novel in the Classics of Literature: The Precedent of the "Portuguese Letters" by Guilleragues and the "Letters from a Peruvian" by F. de Graffigny]. *Pitannâ literaturoznavstva*, no. 107, pp. 80–96. (in Ukrainian). <http://doi.org/10.31861/pytlit2023.107.080>

Стаття надійшла до редакції 1.04.2023 р.
Стаття прийнята до друку 15.05.2023 р.